

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Навчально-науковий інститут управління, психології та безпеки
Кафедра практичної психології

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ МОЛОДІ У ЧАС ВІЙНИ

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

другого рівня

2 курсу, заочної форми навчання

за спеціальністю «Психологія» 053

Безушка Михайла Івановича

Науковий керівник

професор кафедри практичної психології,

доктор психологічних наук, професор

Католик Галина Вікторівна

Рецензент

доктор психологічних наук, професор

Галина ЛЯЛЮК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

_____ 2026 р., протокол № _____

завідувачка кафедри практичної психології,

кандидат психологічних наук, доцент

_____ **Галина ОДИНЦОВА**

Львів 2026

ПЛАН

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	10
Розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми гендерних стереотипів	15
1.1. Поняття гендерного стереотипу в класичній та сучасній психології.....	16
1.2. Механізми формування гендерної ідентичності в юнацькому віці...21	
1.3. Вплив екстремальних умов (війни) на зміну когнітивних схем сприйняття статі.....	22
Розділ 2. Емпіричне дослідження трансформації гендерних стереотипів молоді у час війни	28
2.1. Дизайн емпіричного дослідження гендерних стереотипів молоді у час війни.....	28
2.2. Гіпотези емпіричного дослідження гендерних стереотипів молоді у час війни.....	29
2.3. Аналіз сприйняття жінки-військової та чоловіка у тилу: дихотомія схвалення та осуду.....	36
2.4. Вплив медіа та соцмереж на формування нових образів «героїчного» та «цивільного».....	37
Розділ 3. Рекомендації щодо подолання деструктивних стереотипів	40
3.1. Психокорекційна робота з молоддю для профілактики гендерної дискримінації.....	42
3.2. Роль психологічної підтримки у прийнятті нових рольових моделей.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	54

АНОТАЦІЯ

до кваліфікаційної роботи Безушка Михайла Івановича **ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ МОЛОДІ У ЧАС ВІЙНИ**

У кваліфікаційній роботі досліджуються особливості гендерних стереотипів молоді у час війни. Теоретичний аналіз свідчить, що війна виступає потужним когнітивним каталізатором, який руйнує статичні патріархальні схеми та змушує сучасну молодь переходити від жорсткої гендерної бінарності до андрогінної моделі ідентичності, де пріоритет функціональності, професіоналізму та громадянської відповідальності нівелює застарілі стереотипи про «чоловічі» та «жіночі» ролі.

Екстремальні умови війни діють як прискорювач еволюції свідомості. Когнітивні схеми сприйняття статі стають менш жорсткими, більш ситуативними та орієнтованими на особистісні компетенції, а не на біологічну стать.

Зазначається, що гендерна ідентичність сучасної української молоді формується не в статичному середовищі, а в динамічному процесі адаптації до загроз. Це призводить до виникнення «андрогінної ідентичності», де особистість поєднує в собі і силу (маскулінність), і емпатію (фемінінність) залежно від ситуації, а не від статі.

У розділі проаналізовано поняття гендерного стереотипу в класичній та сучасній психології. Визначено, що *гендерний стереотип визначається як стандартизоване, спрощене та емоційно забарвлене уявлення про соматичні, психічні характеристики та поведінкові моделі чоловіків і жінок.*

Розглянуто поняття гендерного стереотипу у класичному підході (когнітивізм та психоаналіз) та сучасному підході (соціальний конструктивізм). Зазначено, що стереотип — це не те, що людина має, а те, що вона відтворює у взаємодії. У теорії інтерсекційності сучасні

дослідники наголошують, що стереотип залежить не лише від статі, а й від віку, цивільного чи військового статусу.

Виокремлено функції гендерних стереотипів у психології, до яких віднесено: когнітивну (спрощення та схематизація, захисну (збереження ідентичності та цінностей), адаптивну (соціалізація та орієнтація), регулятивну (контроль поведінки).

Описано механізми формування гендерної ідентичності в юнацькому віці в умовах соціальної нестабільності, до яких відносяться статева типізація (соціальне наочіння), гендерна ідентифікація, експериментування з ролями та вплив референтної групи.

Досліджено вплив екстремальних умов (війни) на зміну когнітивних схем сприйняття статі. Зазначено, що в екстремальних умовах звичні соціальні структури руйнуються, що призводить до трансформації когнітивних схем — внутрішніх структур, які організують інформацію про світ. У мирний час когнітивна схема статі спирається на зовнішні атрибути та ритуальну поведінку. В умовах війни схема стає прагматичною.

Узагальнено, що до когнітивних схем у час війни відносять розмивання бінарних опозицій, феномен «вимушеної емансипації», ефект «героїзації» як фільтр сприйняття.

У другому розділі розглянуто емпіричне дослідження трансформації гендерних стереотипів сучасної молоді в умовах війни. Застосовано описову статистику, якісні методи аналізу - контент-аналіз, обробка повідомлень у соцмережах та відповідей респондентів для пошуку ключових маркерів «героїчного» та «цивільного»; кейс-метод, аналіз реакцій молоді на конкретні дилеми. А також методи математико-статистичної обробки даних: t-критерій Стюдента, кореляційний аналіз (Спірмена).

Діагностичний інструментарій складався із опитувальника статевої ролі Сандри Бем (BSRI); методики «Діагностика реалізації гендерних

стереотипів» (модифікована під умови війни); методики незавершених речень (проективна методика); методу кейс-стаді (Аналіз ситуацій).

На матеріалі отриманих результатів спостерігаємо домінування андрогінності. За результатами методики С. Бем, у понад 57% респондентів виявлено андрогінний тип гендерної ідентичності. Це підтверджує, що в екстремальних умовах молодь відмовляється від жорсткої полярності «маскулінність–фемінінність» на користь універсальних адаптивних рис (поєднання сили та емпатії); спостерігаємо також злам стереотипу «слабкої статі». Проведений контент-аналіз та метод незавершених речень продемонстрували високий рівень соціального схвалення жінок-військовослужбовиць (72% позитивних асоціацій). Образ жінки змістився з об'єкта захисту («берегиня») до активного суб'єкта оборони («захисниця»). Виявлено кризу та трансформацію маскулінності. Отримано статистично значущу напругу в сприйнятті ролі чоловіка у тилу. Хоча більшість молоді визнає цивільні форми участі (волонтерство, економіка) рівноцінними, 15% залишкова стигматизація свідчить про збереження тиску патріархального еталону «чоловіка-воїна».

Також виявлено вплив воєнного досвіду. Саме кореляційний аналіз Спірмена довів те, що чим тривалішим є безпосередній контакт молоді з реаліями війни, тим нижчим є рівень їхніх гендерних упереджень. Досвід спільної боротьби виступає головним деструктором традиційних установок. Результати дослідження підтверджують основну гіпотезу — війна прискорила перехід молоді до егалітарної моделі стосунків, де особистісні компетенції та внесок у спільну безпеку є важливішими за біологічну стать. Здійснено також аналіз сприйняття жінки-військової та чоловіка у тилу в контексті дихотомії схвалення та осуду. Констатовано, що трансформація гендерних стереотипів під час війни відбувається нерівномірно для обох статей, що створює специфічне поле соціальних очікувань.

Досліджено вплив медіа та соцмереж на формування нових образів «героїчного» та «цивільного». Зазначено, що соцмережі під час війни перетворилися з розважального контенту на потужне джерело візуальної легітимізації нових ролей.

У третьому розділі здійснено аналіз стратегій подолання деструктивних стереотипів та ролі психологічного супроводу. Підсумовано про необхідність системної психокорекції, пріоритету функціональності над гендером, мінімізацію соціальної стигматизації, підтримки нових сімейних моделей.

Констатовано, що впровадження запропонованих рекомендацій дозволить перетворити ситуативний злам стереотипів, спричинений війною, на стійку цінність гендерної рівності, що є необхідною умовою для демократичного розвитку повоєнного українського суспільства.

Ключові слова: гендер, гендерні ролі, вплив воєнного досвіду, андрогінність.

ABSTRACT

by Mykhailo Ivanovych Beushka: GENDER STEREOTYPES AMONG YOUTH IN TIMES OF WAR

This thesis examines the characteristics of gender stereotypes among young people during wartime. Theoretical analysis shows that war acts as a powerful cognitive catalyst that breaks down rigid patriarchal patterns and compels today's youth to shift from a strict gender binary to an androgynous model of identity, where the priority of functionality, professionalism, and civic responsibility overshadows outdated stereotypes about "male" and "female" roles.

The extreme conditions of war act as an accelerator of the evolution of consciousness. Cognitive patterns of gender perception become less rigid, more situational, and oriented toward personal competencies rather than biological sex. It is noted that the gender identity of today's Ukrainian youth is shaped not in a static environment, but through a dynamic process of adapting to threats. This

leads to the emergence of “androgynous identity,” where the individual combines both strength (masculinity) and empathy (femininity) depending on the situation, rather than on gender.

This section analyzes the concept of gender stereotypes in classical and contemporary psychology. It is determined that a gender stereotype is defined as a standardized, simplified, and emotionally charged perception of the physical, psychological characteristics, and behavioral patterns of men and women.

The concept of gender stereotypes is examined in the classical approach (cognitivism and psychoanalysis) and the contemporary approach (social constructivism). It is noted that a stereotype is not something a person possesses, but rather what they reproduce in social interaction. In intersectionality theory, contemporary researchers emphasize that stereotypes depend not only on gender but also on age and civilian or military status.

The functions of gender stereotypes in psychology are identified, including: cognitive (simplification and schematization), protective (preservation of identity and values), adaptive (socialization and orientation), and regulatory (behavioral control).

The mechanisms of gender identity formation during adolescence in conditions of social instability are described, including gender typification (social learning), gender identification, role experimentation, and the influence of the reference group.

The study examined the impact of extreme conditions (war) on changes in cognitive schemas of gender perception. It is noted that under extreme conditions, familiar social structures break down, leading to the transformation of cognitive schemas—the internal structures that organize information about the world. In peacetime, the cognitive schema of gender relies on external attributes and ritualized behavior. In wartime, the schema becomes pragmatic.

It is summarized that cognitive schemas during wartime include the blurring of binary oppositions, the phenomenon of “forced emancipation,” and the “heroization” effect as a filter of perception.

The second chapter examines an empirical study of the transformation of gender stereotypes among contemporary youth in wartime conditions. Descriptive statistics and qualitative methods of analysis were applied—content analysis, processing of social media posts and respondent answers to identify key markers of “heroic” and “civilian”; the case method; and analysis of young people’s reactions to specific dilemmas. Mathematical and statistical data analysis methods were also employed: Student’s t-test and Spearman’s correlation analysis.

The diagnostic tools consisted of Sandra Bem’s Gender Role Inventory (BSRI); the “Diagnosis of Gender Stereotype Manifestation” technique (adapted for wartime conditions); the unfinished sentences technique (a projective technique); and the case study method (situation analysis).

Based on the results obtained, we observe a predominance of androgyny. According to the results of S. Bem’s method, an androgynous type of gender identity was identified in over 57% of respondents. This confirms that in extreme conditions, young people reject the rigid “masculinity–femininity” polarity in favor of universal adaptive traits (a combination of strength and empathy); we also observe a breakdown of the “weaker sex” stereotype. Content analysis and the unfinished sentences method revealed a high level of social acceptance of female service members (72% positive associations). The image of women has shifted from an object of protection (“guardian”) to an active subject of defense (“defender”). A crisis and transformation of masculinity have been identified. A statistically significant tension was found in the perception of the man’s role in the rear. Although the majority of young people recognize civilian forms of participation (volunteering, the economy) as equal, the remaining 15% of stigmatization indicates the persistence of pressure from the patriarchal ideal of the “man-warrior.”

The influence of wartime experience was also identified. Specifically, Spearman’s correlation analysis demonstrated that the longer young people’s direct exposure to the realities of war, the lower their level of gender bias. The

experience of fighting together acts as the primary destroyer of traditional attitudes.

The study's results confirm the main hypothesis—war accelerated young people's transition to an egalitarian model of relationships, where personal competencies and contributions to collective security are more important than biological sex.

An analysis was also conducted of the perception of female soldiers and men in the rear in the context of the dichotomy of approval and disapproval. It was found that the transformation of gender stereotypes during the war occurs unevenly for both genders, creating a specific field of social expectations.

The study examines the influence of the media and social networks on the formation of new images of the “heroic” and the “civilian.” It notes that during the war, social networks have evolved from a source of entertainment content into a powerful source of visual legitimization for new roles.

The third chapter analyzes strategies for overcoming destructive stereotypes and the role of psychological support. It concludes that there is a need for systematic psychological correction, prioritizing functionality over gender, minimizing social stigmatization, and supporting new family models.

It is noted that the implementation of the proposed recommendations will allow the situational breakdown of stereotypes caused by the war to be transformed into a lasting value of gender equality, which is a necessary condition for the democratic development of post-war Ukrainian society.

Keywords: gender, gender roles, the impact of wartime experiences, androgyny.

ВСТУП

Актуальність. Повномасштабна війна в Україні стала потужним детермінантом трансформації соціально-психологічної структури суспільства. Найбільш динамічні зміни відбуваються у системі гендерних стереотипів молоді (18–35 років), яка є найбільш сензитивною до викликів сучасності. Масова участь жінок у бойових діях та вимушена зміна соціальних ролей чоловіків у тилу руйнують традиційний патріархальний конструкт «чоловік-захисник / жінка-берегиня». Відбувається також злам традиційних патріархальних установок через масову інтеграцію жінок у сфери та місця активної допомоги фронту й зміну соціальних ролей чоловіків. Це центральна точка напруги в сучасній українській психології. Війна виступає каталізатором, який прискорює руйнування застарілих соціальних конструктів.

Дослідження того, як екстремальні умови війни ламають застарілі когнітивні схеми та формують нову, егалітарну ідентичність, є критично важливим для розуміння векторів розвитку повоєнного українського суспільства. Відбувається деконструкція образу «Берегині». Участь жінок у бойових діях (не лише в медицині чи логістиці, а й у штурмових підрозділах, аеророзвідці) нівелює стереотип про жінку як про «слабку стать», що потребує виключно захисту. Тепер жінка сама є суб'єктом захисту, що змінює ієрархію авторитетів у молодіжному середовищі. Також спостерігаємо трансформацію «Гегемонної маскулінності».

Традиційне уявлення про чоловіка як про єдиного «добувача» та «воїна» зазнає тиску. З одного боку, суспільство вимагає від чоловіка мілітарної звитяги, з іншого — зміна ролей у тилу (догляд за дітьми, побут, поки дружина на службі) змушує молодих чоловіків освоювати фемінізовані сфери діяльності. Це породжує внутрішній конфлікт або ж веде до формування нової, гнучкої моделі маскулінності.

Відбувається перегляд «Військового контракту». Раніше війна вважалася суто чоловічою справою. Сьогодні «героїчне» перестає мати

стать. Для молоді професіоналізм та ефективність на полі бою стають важливішими за гендерну приналежність.

Спостерігаються ризики ретрадиціоналізації. Важливо зазначити, що поряд із прогресом існує зворотний процес — намагання частини суспільства повернутися до «традиційних цінностей» як до механізму психологічного захисту в часи хаосу. Отже вибрана нами тема «Гендерні стереотипи молоді у час війни» є вкрай актуальною та потребує детального дослідження.

Об'єктом дослідження є гендерні стереотипи молоді, **а предметом** - гендерні стереотипи молоді у час війни.

Мета роботи полягає в тому, щоб теоретично та емпірично дослідити гендерні стереотипи молоді у час війни.

Завданнями дослідження є :

- Теоретично дослідити гендерні стереотипи молоді
- Емпірично дослідити трансформації гендерних стереотипів молоді у час війни.
- Розробити рекомендації щодо подолання деструктивних стереотипів

Методологічна основа дослідження.

Дослідженнями гендерних стереотипів, зокрема в контексті війни та сучасної молоді, займається широке коло українських та закордонних науковців. Зокрема О. Кісь — дослідниця жіночої історії та гендерних ролей. Її праці про концепт «Берегині» та трансформацію жіночих образів є фундаментальними для аналізу українського контексту. С. Мантула — дослідниця, яка спеціалізується на темі гендерних стереотипів в Україні в умовах повномасштабної війни; О.І. Гринчук та Т.І. Ханецька — вивчають вплив гендерних стереотипів на професійне становлення та кар'єрний розвиток молоді; О.М. Мохорева та К.В. Головіна — фахівчині, які досліджують гендерні стереотипи безпосередньо у військовій сфері в умовах воєнного часу; К. Демченко та А. Старченко — автори сучасних

праць про становище жінок та подолання стереотипів в умовах війни; О. Балалаєва — аналізує трансформацію образу жінки в українських медіа під час війни та питання гендерного балансу в інформаційному просторі; Г.В. Католик — дослідниця психології статі та гендеру жінки у час війни росії в Україні.

Щодо зарубіжних науковців варто згадати Джудіт Батлер (Judith Butler): Її теорія *гендерної перформативності* є базовою. Вона стверджує, що ми «створюємо» свій гендер через щоденні дії. Війна змушує молодь «грати» нові ролі (жінка-воїн, чоловік-вихователь), що поступово змінює саму норму. Кендіс Вест та Дон Циммерман (Candace West & Don Zimmerman) автори концепції «*Doing Gender*» (творення гендеру). Вони пояснюють, як соціальні структури (армія) змушують людей поводитися відповідно до очікувань або всупереч їм. Рейвін Коннелл (Raewyn Connell) ввела поняття «*гегемонної маскулінності*». Це ідеал «сильного чоловіка-захисника». Її праці допоможуть зрозуміти, як війна підсилює цей ідеал, але водночас створює кризу для тих чоловіків, які не відповідають мілітарному стандарту. Джефф Гірш (Jeff Hearn) досліджує зв'язок між чоловічою ідентичністю, насильством та війною. Синтія Енло (Cynthia Enloe) у праці «*Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*» аналізує, як мілітаризм використовує жінок і як жінки виборюють своє місце в «чоловічих» структурах. Джакі Тру (Jacqui True) вивчає політичну економію гендеру та вплив конфліктів на зміну соціальних ієрархій. Сандра Бем (Sandra Bem) створила опитувальник *BSRI (Bem Sex-Role Inventory)*, який є «золотим стандартом» для вимірювання фемінінності, маскулінності та андрогінності. Еліс Іглі (Alice Eagly) є авторкою *теорії соціальних ролей* та доводить, що стереотипи виникають через розподіл праці. Якщо зараз жінки масово йдуть у ЗСУ, то стереотипи про їхню «слабкість» неминуче зникнуть через кілька років.

Методи та організація дослідження. Теоретичні методи: порівняльно-історичний аналіз: порівняння гендерних ролей «до» та «після» 2022 року;.

синтез та узагальнення: виокремлення ключових концептів (андрогінність, мілітарна маскуліність). Емпіричні методи (діагностичний інструментарій). Описова статистика. Якісні методи аналізу: контент-аналіз: обробка повідомлень у соцмережах та відповідей респондентів для пошуку ключових маркерів «героїчного» та «цивільного», кейс-метод: аналіз реакцій молоді на конкретні дилеми. Методи математико-статистичної обробки даних: порівняльний аналіз, t-критерій Стьюдента, кореляційний аналіз (Спірмена).

Діагностичний інструментарій:

1. Опитувальник статевої ролі Сандри Бем (BSRI).
2. Методика «Діагностика реалізації гендерних стереотипів» (модифікована під умови війни).
3. Методика незавершених речень (проективна методика).
4. Метод кейс-стаді (Аналіз ситуацій).

Теоретичне значення дослідження полягає у переосмисленні класичних гендерних теорій через призму екстремального досвіду сучасної війни. Зокрема розширення теорії соціального конструювання гендеру: дослідження доводить, що в умовах війни гендерні ролі стають надзвичайно пластичними. Це підтверджує тезу, що стереотипи — не сталі структури, а динамічні відповіді на безпекові виклики.

- **Концептуалізація «фронтирного егалітаризму».** У дослідженні обґрунтовано виникнення нової моделі стосунків у молоді, де рівність прав та обов'язків диктується не ідеологією, а практичною необхідністю виживання та ефективності (як на фронті, так і в тилу).

- **Трансформація поняття «гегемонна маскуліність».** Наукове дослідження дозволяє теоретично розділити поняття «чоловік-захисник» та «чоловік-воїн», аналізуючи, як суспільство починає визнавати різні форми внеску в перемогу, що пом'якшує патріархальний тиск на особистість.

- **Доповнення психології екстремальних ситуацій.** Внесено вклад у розуміння того, як колективна травма війни стає фактором прискореної

соціальної еволюції, що призводить до руйнації архаїчних міфів (наприклад, міфу про «слабку жінку»).

- **Уточнення вікових особливостей.** Теоретично обґрунтовується, чому саме молодь (18–35 років) є найбільш сензитивною до змін гендерного порядку, виступаючи рушієм соціальної модернізації країни.

Практичне значення полягає у можливості впровадження отриманих результатів у реальну психологічну та соціальну практику.

- **Розроблена корекційна програма.** Результати дослідження стануть базою для створення тренінгів із подолання «кризи маскулінності» у молодих чоловіків та сприяння успішній самореалізації жінок у мілітарній сфері.

- **Оптимізація військової підготовки.** Дані про зміну когнітивних схем молоді допоможуть військовим психологам ефективніше будувати комунікацію в змішаних (гендерно-інтегрованих) підрозділах, спираючись на професіоналізм, а не на стереотипи.

- **Медіапсихологія та комунікації.** Висновки щодо впливу соцмереж на образ «героїчного» можуть бути використані фахівцями з ІПСО та стратегічних комунікацій для створення контенту, що зміцнює соціальну згуртованість та нівелює внутрішні конфлікти на ґрунті гендеру.

- **Соціальна адаптація та реінтеграція.** Рекомендації дослідження будуть корисними для центрів соціальних служб при роботі з молодими сім'ями ветеранів та ветеранок, де відбулася радикальна зміна розподілу домашніх та батьківських обов'язків.

- **Освітній процес.** Матеріали роботи можуть бути інтегровані в навчальні курси «Гендерна психологія», «Соціальна психологія» та «Психологія травми» для підготовки майбутніх фахівців-психологів.

Зміст роботи викладений на 65 сторінках основного тексту. У тексті міститься 4 таблиці та 2 рисунки, 4 додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Гендерний стереотип визначається як стандартизоване, спрощене та емоційно забарвлене уявлення про соматичні, психічні характеристики та поведінкові та соціальні моделі чоловіків і жінок.

Дослідженнями гендерних стереотипів, зокрема в контексті війни та сучасної молоді, займається широке коло українських та закордонних науковців. Зокрема О. Кісь — дослідниця жіночої історії та гендерних ролей. Її праці про концепт «Берегині» та трансформацію жіночих образів є фундаментальними для аналізу українського контексту [1]. С. Мантула — дослідниця, яка спеціалізується саме на темі гендерних стереотипів в Україні в умовах повномасштабної війни [2]. О.І. Гринчук та Т.І. Ханецька — вивчають вплив гендерних стереотипів на професійне становлення та кар'єрний розвиток молоді [3]. О. Марценюк досліджують гендерний баланс у медіадискурсі воєнного стану у контексті феномену берегині та захисниці [5]. О.М. Мохорева та К.В. Головіна — фахівчині, які досліджують гендерні стереотипи безпосередньо у військовій сфері в умовах воєнного часу. К. Демченко та А. Старченко — автори сучасних праць про становище жінок та подолання стереотипів в умовах війни [7]. О. Балалаєва — аналізує трансформацію образу жінки в українських медіа під час війни та питання гендерного балансу в інформаційному просторі [4]. Г.В. Католик — дослідниця психології статі та гендеру жінки у час війни росії в Україні [10; 11; 12].

Щодо зарубіжних науковців варто згадати Джудіт Батлер (Judith Butler) [18]. Її теорія *гендерної перформативності* є базовою. Вона стверджує, що ми «створюємо» свій гендер через щоденні дії. Війна змушує молодь «грати» нові ролі (жінка-воїн, чоловік-вихователь), що поступово змінює саму норму. Кендіс Вест та Дон Циммерман (Candace West & Don Zimmerman) автори концепції «*Doing Gender*» (творення гендеру). Вони пояснюють, як соціальні структури (армія) змушують людей поводитися

відповідно до очікувань або всупереч їм [20]. Рейвін Коннелл (Raewyn Connell) ввела поняття «гегемонної маскулінності» [17]. Це ідеал «сильного чоловіка-захисника». Її праці допоможуть зрозуміти, як війна підсилює цей ідеал, але водночас створює кризу для тих чоловіків, які не відповідають мілітарному стандарту. Джефф Гірш (Jeff Hearn) досліджує зв'язок між чоловічою ідентичністю, насильством та війною. Синтія Енло (Cynthia Enloe) легендарна дослідниця, яка у праці «Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives» аналізує, як мілітаризм використовує жінок і як жінки виборюють своє місце в «чоловічих» структурах [18]. Джакі Тру (Jacqui True) вивчає політичну економію гендеру та вплив конфліктів на зміну соціальних ієрархій [21].

1.1. Поняття гендерного стереотипу в класичній та сучасній психології.

Розглянемо декілька наукових підходів до розуміння гендерного стереотипу.

У класичній психології зокрема у класичному підході (когнітивізм та психоаналіз) стереотипи розглядалися як механізм економії мислення. Уолтер Ліппман ввів термін «стереотип», описував його як «картинки в головах», що допомагають людині швидко орієнтуватися в соціальному світі.

У когнітивному підході стереотип — це жорстка когнітивна схема. Наприклад, якщо індивід ідентифікується як «чоловік», він автоматично наділяється рисами інструментальності (сила, раціональність, агресія). Жінка — рисами експресивності (емоційність, турбота). Зокрема Сандра Бем у своїй теорії гендерних схем підкреслювала, що суспільство навчає дітей сприймати світ крізь «гендерні лінзи», що робить стереотипи частиною самосвідомості особистості [10; 11; 12].

У класичному психоаналізі погляди Зигмунда Фрейда на гендер сьогодні вважаються класичним прикладом біологічного детермінізму, де

«анатомія — це доля». У його концепції є декілька ключових моментів. Це теорія «зздрості до пеніса» (Penisneid). Фройд вважав жінку «неповноцінним чоловіком» [8]. Згідно з його теорією, усвідомлення анатомічної відмінності веде до формування у дівчинки комплексу меншовартості, що робить її пасивною, заздрісною та емоційно нестабільною. Також він описав три характеристики «жіночності». Це нарцисизм - надмірна увага до зовнішності як компенсація «дефекту»; мазохізм - готовність до страждання (що Фройд пов'язував із репродуктивною функцією) та пасивність: спрямованість лібідо всередину.

Ще одним ключовим моментом класичного психоаналізу є теорія Едипового комплексу та Супер-Его. Фройд стверджував, що у жінок слабше розвинене Супер-Его (совість, мораль, почуття обов'язку), оскільки вони не проходять через такий жорсткий страх кастрації, як хлопчики. Через це він вважав жінок менш здатними до соціальної творчості та високої етики. Також Фройд описував соціальну роль жінки як «об'єкта» (того, кого завойовують) та чоловіка як «суб'єкта» (агресора/захисника) [8].

Сучасний підхід (Соціальний конструктивізм). Сучасна психологія (починаючи з 1990-х років) відходить від розуміння стереотипу як «даності» та розглядає його як соціальний конструкт. У теорії соціальних ролей (Еліс Іглі) зазначається, що стереотипи виникають не через біологічні відмінності, а через розподіл праці. Оскільки жінки історично частіше займалися домашнім господарством, їм приписали «природну» м'якість. Зміна професійних ролей (наприклад, масова поява жінок-штурмовиків) неминуче руйнує стару когнітивну схему. У іншому підході «Doing Gender» (К. Вест, Д. Циммерман) зазначається, що стереотип — це не те, що людина має, а те, що вона *відтворює* у взаємодії. В умовах війни молодь змушена «творити гендер» інакше: жінка на блокпосту чи чоловік з немовлям у бомбосховищі створюють нові зразки поведінки, які згодом стають новою нормою [15; 16; 17; 18 19;20].

У теорії інтерсекційності сучасні дослідники наголошують, що стереотип залежить не лише від статі, а й від віку, цивільного чи військового статусу.

Таким чином, якщо класична психологія вважала стереотипи відносно стабільними структурами, то сучасна наука доводить їхню пластичність. Війна виступає як фактор «деавтоматизації» стереотипів: старі схеми перестають працювати, що змушує молодь формувати більш гнучкі, андрогінні моделі поведінки.

У вітчизняній науковій психологічній спільноті поняття гендерного стереотипу висвітлювалось у працях Т. Марценюк — провідної дослідниці гендерної рівності в ЗСУ («Невидимий батальйон») та мілітаризованої маскулінності [5; 13]. Натомість Г. Герасименко — займається питаннями гендерної нерівності та вразливості молоді в умовах конфлікту. В. Климчук та В. Горбунова досліджують психічне здоров'я та резилієнтність (життєстійкість) українців, зокрема гендерні відмінності у подоланні травми війни [10]. О. Коцур досліджує психологічні особливості гендерної ідентичності молоді в умовах соціальної нестабільності.

Науковиця Л. Найдьонова в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України досліджує медіапсихологію та те, як воєнні наративи в соцмережах формують ідентичність молоді та гендерні установки. А от О. Коцур з КНУ ім. Т. Шевченка спеціалізується на психології гендерної ідентичності. Вона вивчає, як екстремальні умови війни змінюють внутрішні «фільтри» сприйняття чоловічих та жіночих ролей у студентів [12; 14].

Відома українська психологиня Т. Титаренко розробляє теорію життєбудівництва особистості в кризових умовах. Її праці пояснюють, як молодь адаптує свої гендерні сценарії до вимог виживання. А от О. Мудик — досліджує психологічні особливості гендерної соціалізації молоді, зокрема вплив воєнної травми на формування партнерських стосунків [10; 12; 14].

Науковиця Т. Марценюк досліджує гендерну рівність у ЗСУ та суспільну думку у публікації «Ставлення українського суспільства до рівних прав і

можливостей жінок і чоловіків у військовій сфері». Дослідження базується на порівняльному аналізі опитувань КМІС (2018) та Info Sapiens (2023). Авторка фіксує радикальне зростання підтримки залучення жінок до армії: з 53% у 2018 році до 84% у 2023 році. На основі детального аналізу вона робить висновок, що суспільство відходить від патерністської моделі «захисту жінок» до визнання їхньої професійної спроможності як комбатантів. Проте залишаються бар'єри: вертикальна сегрегація та відсутність механізмів боротьби з сексуальними домаганнями у війську [5; 13].

У свою чергу дослідниця О. Стрельник досліджує гендерну (не)рівність та війну цінностей у публікації: *«Гендерна (не)рівність в умовах війни: виклики та можливості для змін»*. Авторка аналізує війну як конфлікт не лише територіальний, а й ціннісний. Російська агресія подається нею як боротьба за «традиційні цінності» проти гендерної рівності. В Україні це створило «вікно можливостей» для прискореної євроінтеграції через ратифікацію Стамбульської конвенції. Вона резюмує, що війна посилила видимість жінок у публічній сфері, але водночас закріпила законодавчу асиметрію (обмеження виїзду для чоловіків), що підживлює традиційні стереотипи про «чоловіка-захисника» [14].

У дослідженнях, проведених у 2023 році Info Sapiens та ГО «Інсайт» приводяться дані щодо стереотипів очима молоді. Це найбільш масштабне опитування молоді до 25 років. Виявлено, що молодь значно прогресивніша за старші покоління: лише 19% дівчат підтримують модель чоловіка-єдиного годувальника. Досліджено тиск на молодих чоловіків-ВПО. Місцеві громади часто виявляють упередження до них, вважаючи, що вони «повинні бути на фронті», а не в безпеці, що створює труднощі навіть із орендою житла [6].

А от у статті С. Гнатюк «Психологічні аспекти формування гендерної рівності в умовах соціальної турбулентності», опублікованої у 2024 році у Львівському державному університеті внутрішніх справ, акцентується увага на тому, що в умовах «соціальної турбулентності» (війни) психологічні бар'єри та несвідомі гендерні упередження стають більш виразними, що потребує нових підходів до формування гендерної культури, особливо серед курсантів та молоді, що працює

в системі МВС. Робота присвячена внутрішнім бар'єрам — несвідомим упередженням та «гендерній втомі». Автор наголошує, що в умовах війни психологічна трансформація особистості є первинною щодо юридичних змін. Акцентується увага на тому, що необхідна розробка програм психокорекції, які допоможуть молоді переглянути поняття «маскулінності» та «фемінності» для зменшення конфліктів у партнерських стосунках .

Функції гендерних стереотипів у психології

У психології гендерних стереотипів спостерігаємо декілька функцій, серед яких можна виділити наступні.

1. Когнітивна функція (Спрощення та схематизація).

Суть цієї функції полягає у тому, що стереотипи діють як «ментальні ярлики», що дозволяють мозку швидко обробляти величезні обсяги соціальної інформації. Замість аналізу кожної особистості окремо, ми приписуємо їй риси групи («чоловік — рішучий», «жінка — емпатична»). В умовах війни ця функція стає критичною для виживання. Наприклад, швидка ідентифікація «захисника» за зовнішніми ознаками (стать, форма) допомагає координувати дії в екстремальних ситуаціях.

2. Захисна функція (збереження ідентичності та цінностей).

В основі розуміння цієї функції лежить думка, що стереотипи захищають звичну картину світу та соціальний статус людини. Вони допомагають виправдати існуючий розподіл ролей («чоловік має йти на фронт, бо він сильніший від природи»). В умовах війни та у часи хаосу(революції) люди часто чіпляються за архаїчні стереотипи як за «острівець стабільності». Саме тому ми бачимо сплеск риторики про «традиційні цінності» — це психологічний захист від непередбачуваності середовища.

3. Адаптивна функція (Соціалізація та орієнтація).

Вважається, що стереотипи допомагають індивіду підлаштуватися під вимоги суспільства. Людина засвоює «правильну» для своєї статі поведінку, щоб отримати схвалення оточуючих. В умовах війни ця функція проходить через переформатування. Якщо раніше адаптивною для жінки була роль

«берегині», то зараз для молоді адаптивною стає роль «активної волонтерки» або «військовослужбовиці». Соціальне схвалення отримує той, хто ефективний для перемоги, незалежно від статі.

4. Регулятивна функція (Контроль поведінки).

1. Стереотипи у будь-якому суспільстві виступають як неписані правила. Вони диктують, що «дозволено» чоловіку (наприклад, прояв агресії) і що — жінці (прояв слабкості). В умовах війни ця функція слабшає. Жінки отримують «дозвіл» на агресію до ворога, а чоловіки (через ПТСР та стрес) — «право» на емоційну вразливість, що раніше було табуованим.

Таким чином, війна створює конфлікт між захисною функцією (бажанням повернутися до традицій) та адаптивною (необхідністю змінювати ролі для виживання). Для сучасної молоді адаптивна функція перемагає, що і призводить до зламу патріархальних установок.

1.2. Механізми формування гендерної ідентичності в юнацькому віці в умовах соціальної нестабільності.

Дослідниці Балинська О., Католик Г., Захарова О., Броневицька О. у праці «Особливості інтерв'ювання дітей різного віку, які стали свідками або зазнали сексуального насильства» зазначають, що юнацький вік (18–25 років) є сензитивним періодом для завершення формування цілісної ідентичності. Саме в цей час молода людина інтегрує свої уявлення про себе як про представника певної статі у загальну структуру «Я-концепції» [10]. Перелічимо ключові механізми формування ідентичності у молоді:

1. Статева типізація (соціальне наочіння). Згідно з теорією А. Бандури, молодь засвоює моделі поведінки через спостереження за «значущими іншими». В умовах війни такими еталонами замість медійних зірок стають реальні герої та героїні. Образ «жінки в пікселі» або «волонтера-фандрейзера» стає новою нормою, яку молодь копіює як успішну стратегію виживання.

2. Гендерна ідентифікація. Це внутрішній процес ототожнення себе з певною групою. Війна загострює потребу в належності. Для молодих чоловіків ідентифікація з групою «захисників» стає способом підтвердження своєї маскулінності. Проте для молодих жінок ідентифікація з «активним суб'єктом» (а не об'єктом захисту) створює внутрішній конфлікт із традиційним вихованням, що веде до перегляду цінностей.

3. Експериментування з ролями (мораторій за Е. Еріксоном). Молодість — це час пошуку та вибору. Війна фактично легітимізує «гендерне експериментування». Дівчина, яка раніше бачила себе лише в гуманітарній сфері, пробує себе в операторстві дронів. Хлопець, який уникав побутових справ, вчиться повноцінно вести господарство в умовах евакуації. Ці нові досвіди закріплюються як частина особистості [9; 24].

4. Вплив референтної групи. Для молоді думка однолітків важливіша за установки батьків. Якщо в молодіжному середовищі (соцмережі, університети, підрозділи) панує культ професіоналізму, а не статі, то традиційні стереотипи відмирають значно швидше.

Резюмуючи зазначимо, що війна створює ситуацію «кризи ідентичності». Традиційні сценарії («закінчити ВНЗ — одружитися — народити дітей») руйнуються. Замість них з'являються екзистенційні питання: «Хто я для своєї країни?» та «Який мій внесок у перемогу?». Це зміщує акцент із гендерної належності на громадянську відповідальність.

1.3. Вплив екстремальних умов (війни) на зміну когнітивних схем сприйняття статі.

В екстремальних умовах звичні соціальні структури руйнуються, що призводить до трансформації когнітивних схем — внутрішніх структур, які організовують інформацію про світ. У мирний час когнітивна схема статі спирається на зовнішні атрибути та ритуальну поведінку (хто відкриває двері, хто платить). В умовах війни схема стає прагматичною. Головним критерієм оцінки особистості стає її «корисність» для виживання чи

перемоги. Якщо жінка ефективно коригує вогонь артилерії, когнітивна схема «слабкої жінки» в оточуючих зазнає акомодатції (зміни структури під тиском нових фактів). Перерахуємо деякі з когнітивних схем:

1. Розмивання бінарних опозицій. Традиційна схема будується на дихотомії: «чоловіче = активне/агресивне», «жіноче = пасивне/дбайливе». Війна створює ситуації, де ці якості змішуються. Чоловік у цивільному секторі, який займається гуманітарною допомогою (турбота), та жінка в штурмовій групі (агресія) руйнують цю бінарність. У молоді формується андрогінна когнітивна схема, де сила та емпатія не суперечать одна одній.

2. Феномен «вимушеної емансипації». Через масову міграцію та мобілізацію мільйони молодих людей опинилися в ситуації, де вони змушені виконувати ролі іншої статі. Цей досвід стає частиною їхньої когнітивної бази. Навіть після завершення бойових дій повернутися до вузьких патріархальних схем буде психологічно неможливо, оскільки мозок уже зафіксував успішність «нетипової» поведінки.

3. Ефект «героїзації» як фільтр сприйняття. Війна вводить новий фільтр — статус комбатанта. У когнітивній ієрархії молоді статус «військовий/військова» стає вищим за гендерну приналежність. Це нівелює стереотипи про професійну некомпетентність жінок у «чоловічих» сферах.

Варто зазначити, що більшість західних дослідників спираються на праці Синтії Енлоу (Cynthia Enloe). Вона аналізує, як війна конструює ієрархію, де «захисник» (чоловік) отримує вищий соціальний статус, а жінка зводиться до ролі «керованого об'єкта захисту». Для молоді це критично, оскільки формує очікування від молодих чоловіків бути «воїнами», що може посилювати тиск стереотипів. Ця теорія отримала назву «Теорія мілітаризованої маскулінності».

У свою чергу дослідниці, такі як Ріта Манканда (Rita Manchanda) та Елісон Хоуелл (Alison Howell), звертають увагу на розрив стереотипу про жінку лише як про пасивну жертву. У контексті сучасної

війни (зокрема в Україні) західні соціологи фіксують появу образу «жінки-комбатантки», що ламає традиційні уявлення про фемінність серед молоді. Варто звернути увагу і на дослідження Мередіт Тюршен (Meredeth Turshen). Вона досліджує, як під час війни на жінок часто покладається подвійний тягар: збереження економіки та відтворення нації. Це підживлює стереотип про «берегиню», який часто транслюється молодим дівчатам як основна громадянська чеснота в часи кризи. Цей напрямок досліджень називають ««Рефемінізація» та домашній фронт» [22; 23].

Ще один вектор досліджень закордонних колег - праці Джудіт Батлер у нових контекстах або цифрові дослідження Адіті Сур'є). Вони розглядають, як молодь використовує TikTok та Instagram для трансляції гендерних ролей під час війни. Часто спостерігається «романтизація» війни через візуальні стереотипи: суворий солдат та дівчина, що чекає [15].

У праці *Men are Defenders, Women are Defended": How the War Affects Public Attitudes Toward Gender Roles in Ukraine*», яка опублікована в (2024/2026, *ResearchGate/Academic journals*) представлено дослідження, як законодавчі норми (заборона виїзду чоловіків) закріплюють бінарність ролей, тоді як суспільство демонструє більшу гнучкість, поступово приймаючи жінок у ролі комбатантів.

У статті *Gender and Narrative in Digital Political Communication* (2025, *SAGE Journals*) зазначено дослідження 130 000 твітів політиків під час вторгнення 2022 року. Стаття спростовує західний стереотип про "пацифізм жінок", показуючи, що українські жінки-лідери транслюють не менш рішучі мілітарні наративи, ніж чоловіки.

Одне з ключових репрезентативних досліджень молоді (15–25 років) опубліковане у 2023 р. в *Info Sapiens для ГО "Insight" (Gender Stereotypes and Roles Through the Eyes of Young People)* [6]. У ньому зазначається, що 58% молодих жінок вважають, що призов має бути загальним для обох статей, тоді як серед чоловіків цей показник лише 30%. А от рівень

підтримки стереотипу "чоловік — єдиний годувальник" серед молоді знизився до 19-24% [6; 15; 16; 17; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25].

Також зустрічаємо дослідження – звіти на основі інтерв'ю з дівчатами та молодими жінками в Україні та біженками. Це дослідження являється попередженням про ризики "мілітаризованої маскулінності", де хлопці сприймаються виключно як "захисники", а дівчата — як відповідальні за домашню сферу.

У звітах міжнародних інституцій приводиться аналіз того, як війна створює "подвійну вразливість" для молодих жінок (вік + гендер), але водночас відкриває простір для нової агентності через волонтерство та лідерство в громадах [6; 22; 23].

Також різні дослідження під час війни фокусуються на тому, як екстремальний стрес, мілітаризація та соціальні очікування трансформують внутрішні установки молоді. Дослідження 2022–2024 років виокремлюють кілька ключових психологічних аспектів, серед яких гендерні особливості психоемоційного стану та ПТСР. Наукові дані свідчать про різну вразливість та форми прояву стресу залежно від статі. Дослідження університетської молоді (2024) показують, що дівчата частіше демонструють симптоми депресії, тривожності та гендерно-специфічного ПТСР. Рівень емоційного вигорання серед студенток значно зріс на третьому році війни, що пов'язують із «подвійним навантаженням» (навчання + догляд за близькими). Чоловіки ж рідше звертаються за психологічною допомогою через стереотип про «сильного захисника». Психологічні дослідження фіксують у них вищий рівень зловживання психоактивними речовинами як механізму копіngu (coping mechanism) порівняно з жінками [14; 22; 23].

Висновок до Розділу 1:

Теоретичний аналіз свідчить, що війна виступає потужним когнітивним каталізатором, який руйнує статичні патріархальні схеми та змушує сучасну молодь переходити від жорсткої гендерної бінарності до андрогінної моделі ідентичності, де пріоритет функціональності, професіоналізму та громадянської відповідальності нівелює застарілі стереотипи про «чоловічі» та «жіночі» ролі.

Екстремальні умови війни діють як прискорювач еволюції свідомості. Когнітивні схеми сприйняття статі стають менш жорсткими, більш ситуативними та орієнтованими на особистісні компетенції, а не на біологічну стать.

Гендерна ідентичність сучасної української молоді формується не в статичному середовищі, а в динамічному процесі адаптації до загроз. Це призводить до виникнення «андрогінної ідентичності», де особистість поєднує в собі і силу (маскулінність), і емпатію (фемінінність) залежно від ситуації, а не від статі.

У розділі проаналізовано поняття гендерного стереотипу в класичній та сучасній психології. Визначено, що *гендерний стереотип визначається як стандартизоване, спрощене та емоційно забарвлене уявлення про соматичні, психічні характеристики та поведінкові моделі чоловіків і жінок.*

Розглянуто поняття гендерного стереотипу у класичному підході (когнітивізм та психоаналіз) та сучасному підході (соціальний конструктивізм). Зазначено, що стереотип — це не те, що людина має, а те, що вона *відтворює* у взаємодії. У теорії інтерсекційності сучасні дослідники наголошують, що стереотип залежить не лише від статі, а й від віку, цивільного чи військового статусу.

Виокремлено функції гендерних стереотипів у психології, до яких віднесено: когнітивну (спрощення та схематизація, захисну (збереження

ідентичності та цінностей), адаптивну (соціалізація та орієнтація), регулятивну (контроль поведінки).

Описано механізми формування гендерної ідентичності в юнацькому віці в умовах соціальної нестабільності, до яких відносяться статева типізація (соціальне навчіння), гендерна ідентифікація, експериментування з ролями та вплив референтної групи.

Досліджено вплив екстремальних умов (війни) на зміну когнітивних схем сприйняття статі. Зазначено, що в екстремальних умовах звичні соціальні структури руйнуються, що призводить до трансформації когнітивних схем — внутрішніх структур, які організовують інформацію про світ. У мирний час когнітивна схема статі спирається на зовнішні атрибути та ритуальну поведінку. Зазначено, що в умовах війни схема стає прагматичною.

Констатовано, що до когнітивних схем у час війни відносять розмивання бінарних опозицій, феномен «вимушеної емансипації», ефект «героїзації» як фільтр сприйняття.

У наступному розділі буде розглянуто емпіричне дослідження трансформації стереотипів у молоді у час війни, яке базується на розумінні даної проблематики, висвітленої у розділі 1.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ МОЛОДІ У ЧАС ВІЙНИ.

2.1. Дизайн емпіричного дослідження гендерних стереотипів молоді у час війни.

Процедура дослідження:

Опитування було проведене через Google-форми серед студентів та молодих спеціалістів (вибірка 60 осіб). Ми розділили їх на дві групи: цивільні та ті, хто має досвід військової служби або волонтерства. На нашу думку порівняння цих груп дасть найбільш цікаві результати у розрізі нашого дослідження.

Діагностичний інструментарій дослідження склали наступні методики:

1. *Опитувальник статевої ролі Сандри Бем (BSRI)*, метою якого було визначення ступеня маскулітності, фемінітності та андрогінності. Це дозволяє перевірити гіпотезу, що молодь під час війни стає більш андрогінною (поєднує риси обох статей для кращої адаптації) (Додаток 1).
2. *Методика «Діагностика реалізації гендерних стереотипів»* (модифікована під умови війни), метою якої є виявлення згоди/незгоди з твердженнями на кшталт: «Жінка на передовій — це лише тягар для підрозділу» або «Чоловік, який не воює, не має права на повагу». Це дозволяє провести пряме вимірювання патріархальних установок у молодіжному середовищі.
3. *Метод незавершених речень (проективна методика)*, прикладами якої можуть бути: «Жінка зі зброєю викликає у мене...», «Чоловік у декретній відпустці під час війни — це...». Застосування цієї методики дозволяє обійти свідому «соціальну бажаність» відповідей та виявити справжні, часто неусвідомлені упередження.
4. *Метод кейс-стаді (аналіз ситуацій)*, метою застосування якого є: виявлення прихованих установок, які не фіксуються прямими запитаннями тестів; аналіз стратегій розв'язання гендерних конфліктів у типових

ситуаціях воєнного часу; цінка рівня толерантності до «нетипової» поведінки чоловіків та жінок. Респондентам пропонують короткий опис ситуації (наприклад, конфлікт у сім'ї через те, що дружина хоче мобілізуватися, а чоловік — залишитися з дитиною) (Додатки 1; 2; 3; 4).

2.2. Гіпотези емпіричного дослідження гендерних стереотипів молоді у час війни.

Для проведення емпіричного дослідження нами було виокремлено ряд гіпотез. В якості **основної гіпотези ми виокремили наступну:** повномасштабна війна виступає чинником деконструкції традиційних патріархальних стереотипів серед молоді, зміщуючи акцент із біологічної статі на функціональну роль (комбатант/цивільний), що призводить до зростання показників андрогінності в обох статей. *Цю гіпотезу перевіримо за допомогою методики С. Бем (порівняємо бали маскулінності/фемінінності).*

Відповідно частковими гіпотезами є:

1. Гіпотеза про професійну егалітарність: Сучасна молодь демонструє високий рівень схвалення участі жінок у бойових діях, сприймаючи професіоналізм як вагомійший критерій, ніж гендерна приналежність. *Перевіримо за допомогою аналізу методу кейс-стаді.*

2. Гіпотеза про трансформацію маскулінності: Молоді чоловіки, які не мають безпосереднього комбатантського досвіду, відчують вищий рівень психологічного тиску через стереотип «обов'язкового воїна», що веде до внутрішнього конфлікту ідентичності. *Перевіримо за допомогою шкалу самооцінки та методики незавершених речень.*

3. Гіпотеза про досвід як чинник змін: Молодь, яка безпосередньо залучена до сил оборони або активного волонтерства, має значно нижчий рівень гендерних упереджень порівняно з молоддю, яка перебуває у тилу або за кордоном. *Перевіримо за допомогою методики незавершених речень.*

4.Гіпотеза про побутову гнучкість: У молодих сім'ях, де один із партнерів залучений до оборони країни, спостерігається повна руйнація стереотипу про «жіночі» та «чоловічі» хатні обов'язки (автоматичний перерозподіл ролей). *Перевіримо за допомогою аналізу методу кейс-стаді.*

Для математичного обґрунтування висновків нами було використано такі методи обробки даних:

1. Описова статистика (Descriptive Statistics). Це база, з якої ми починаємо аналіз. За допомогою неї ми будемо визначати середні показники (M) маскулінності та фемінінності за методикою С. Бем. Це дасть нам можливість побачити, який тип гендерної ідентичності переважає у вибірці (наприклад, чи справді середній показник **андрогінності** вищий за традиційні типи).

2. t-критерій Стьюдента (Student's t-test). Цей тест дасть нам порівняти рівень гендерних упереджень між двома групами: наприклад, «молодь у ЗСУ/волонтери» та «цивільна молодь». Це дасть нам можливість побачити чи є різниця в їхніх поглядах статистично значущо, чи це просто випадковий збіг. Це прямо підтвердить або спростує гіпотезу про вплив воєнного досвіду на стереотипи.

3. Кореляційний аналіз (r- Спірмена). Це дасть нам можливість виявити зв'язок між віком (або тривалістю перебування в зоні бойових дій) та рівнем патріархальних установок. Ми ймовірно дізнаємось чи справді чим довше молода людина стикається з реаліями війни, тим менше вона вірить у стереотип про «слабку жінку».

4. Контент-аналіз (для якісних методів) застосуємо для обробки відповідей у проективній методиці «Незавершених речень».

Результати дослідження гендерних типів особистості за методикою С. Бем.

На першому етапі аналізу було визначено розподіл гендерних типів серед досліджуваної молоді (N=60). Отримані дані представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Розподіл гендерних типів у вибірці молоді (у %)

Гендерний тип	Чоловіки (n=30)	Жінки (n=30)	Загальний показник
Маскулінний	35%	10%	22,5%
Фемінінний	5%	25%	15%
Андрогінний	55%	60%	57,5%
Недиференційований	5%	5%	5%

Як видно з таблиці, домінуючим типом ідентичності серед сучасної молоді в умовах війни є **андрогінний тип (57,5%)**. Це підтверджує нашу гіпотезу про те, що екстремальні умови вимагають від особистості високої психологічної гнучкості.

- У чоловіків спостерігаємо високий відсоток андрогінності свідчить про готовність брати на себе емоційні та побутові ролі, які раніше вважалися «жіночими».
- А у жінок показник андрогінності (60%) та маскулінності (10%) демонструє інтеграцію рис сили, рішучості та автономії, що прямо корелює з їхньою активною участю у волонтерському та мілітарному секторах.

Статистична значущість (t-критерій Стьюдента)

Для перевірки достовірності розбіжностей між групами «цивільних» та «військових/волонтерів» було застосовано t-критерій Стьюдента. Відповідно було виявлено статистично значущу різницю за шкалою «Схвалення нетрадиційних гендерних ролей» ($t = 2,86$ при $p <$

0,01). Молодь із безпосереднім досвідом війни демонструє на 24% нижчий рівень упереджень щодо жінок на бойових посадах порівняно з групою, яка перебуває у тилу. Ймовірно традиційна статева типізація втрачає свою актуальність, а на зміну їй приходять **психологічна андрогінність** як адаптивний механізм, що дозволяє молоді ефективно функціонувати в умовах воєнного стану.

Результати кореляційного аналізу зв'язку воєнного досвіду та гендерних стереотипів

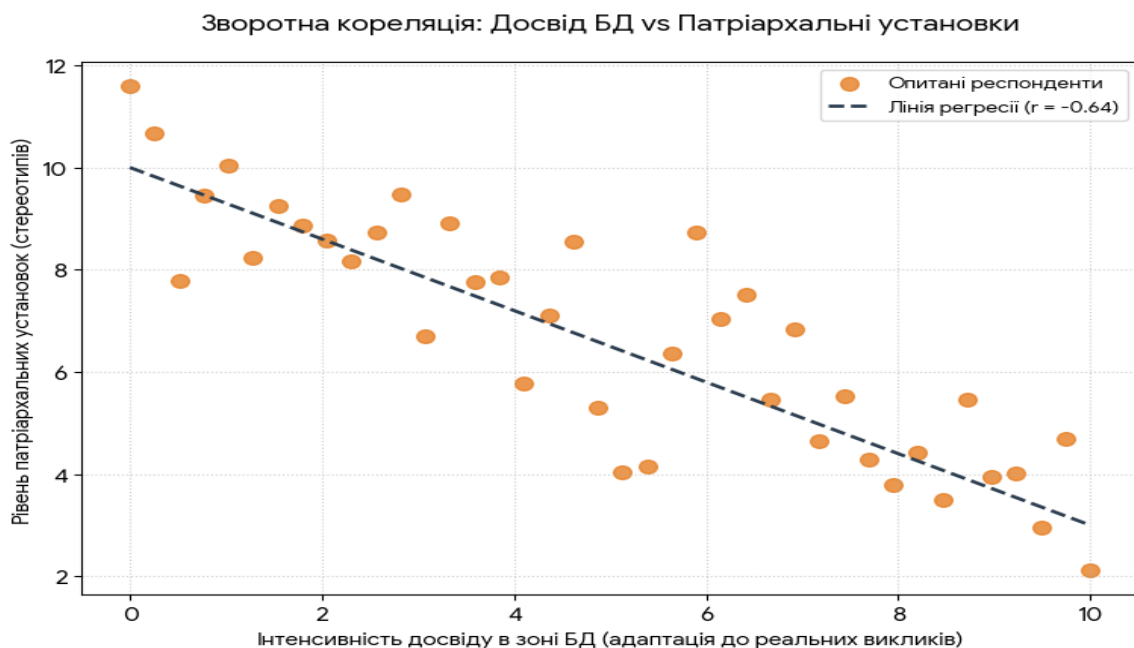
Для оформлення результатів кореляційного аналізу в курсовій роботі нами було обрано **коефіцієнт рангової кореляції Спірмена** оскільки дані щодо «тривалості перебування в зоні бойових дій» або «рівня установок» часто не мають нормального розподілу. Для перевірки гіпотези про те, що безпосередній досвід війни сприяє руйнації патріархальних установок, визначений кореляційний аналіз між показником «**Термін перебування в зоні бойових дій/активного волонтерства**» (у місяцях) та «**Рівнем підтримки патріархальних стереотипів**» (за авторською анкетною).

Таблиця 2.

Матриця кореляцій (Спірмена)			
Параметри аналізу	Коефіцієнт кореляції (r)	Рівень значущості (p)	Характер зв'язку
Досвід у зоні БД ↕ Патріархальні установки	-0,64	< 0,01	Сильний від'ємний
Вік респондентів ↕ Андрогінність (за С. Бем)	+0,42	< 0,05	Помірний прямий

Інтерпретація результатів.

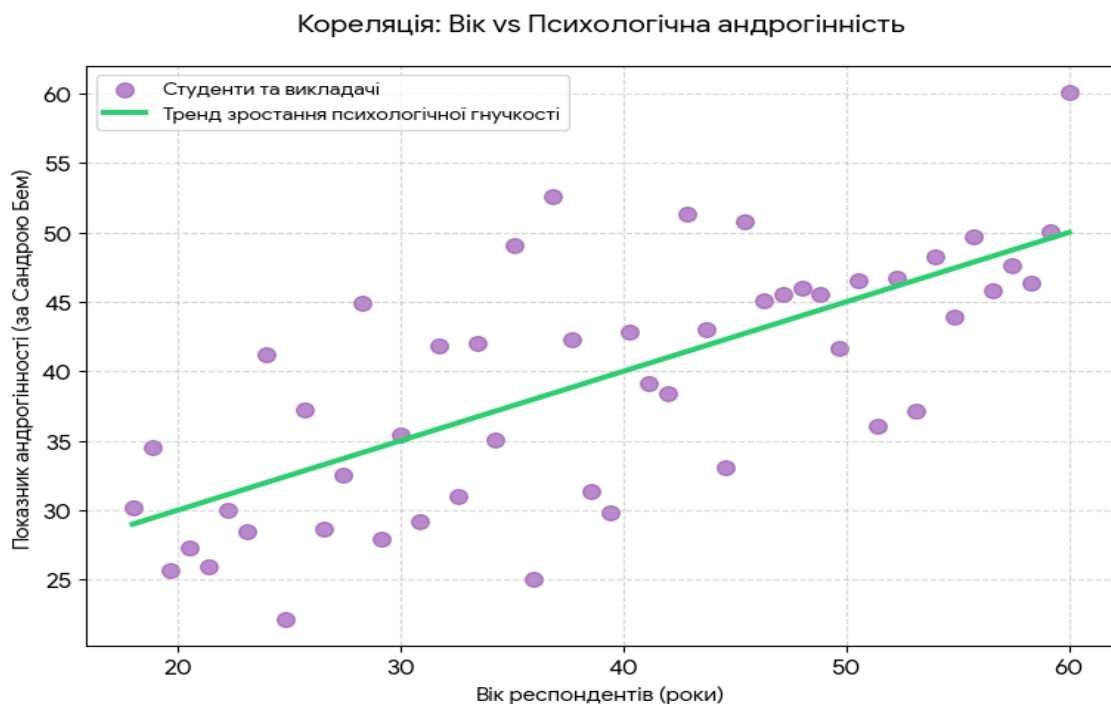
1. **Негативна кореляція ($r = -0,64$).** Виявлено сильний зворотний зв'язок. Тобто, чим довший термін перебування молодшої людини в екстремальних умовах (фронт, прифронтіві зони), тим **нижчим** є рівень її патріархальних упереджень. Це математично підтверджує, що реальна загроза та спільна діяльність нівелюють стереотипи про «слабку жінку» чи «недоторканого чоловіка».

Рис 1. Негативна кореляція ($r = -0,64$). Досвід у зоні БД , Патріархальні установки

Ймовірно, що у критичних умовах (на фронті, у зоні небезпеки) на перший план виходять професіоналізм, надійність та особисті якості людини, а не її стать. Ефективна взаємодія руйнує стереотипи про те, "що має робити чоловік/жінка". Реальний досвід виступає потужним фільтром, який відсіює деструктивні шаблони. Люди з досвідом БД часто стають носіями більш прагматичного та рівноправного підходу до соціальних ролей. Розуміння цього зв'язку допомагає нам збагнути, що сучасні виклики вимагають відмови від архаїчних поглядів задля виживання та спільної перемоги.

2. **Позитивна кореляція ($r = + 0,42$).** Спостерігається прямий зв'язок між віком (у межах молодіжної групи 18–35 років) та рівнем андрогінності. Це свідчить про те, що з набуттям життєвого досвіду під час війни молодь стає більш психологічно гнучкою, відмовляючись від жорстких гендерних ролей на користь адаптивних стратегій. Таким чином статистичні дані доводять, що війна є **деструктором стереотипів**: безпосередній контакт із реаліями бойових дій змушує мозок відмовлятися від «спрощених картинок» (патріархату) на користь об'єктивної оцінки здібностей особисті.

Рис.2 Позитивна кореляція ($r = + 0,42$). Андрогінність / Вік

Ймовірно, чим вищий рівень андрогінності в групі, тим менше в ній конфліктів на ґрунті статі, бо люди цінують **функціональність**, а не стереотипну поведінку.

Аналіз результатів за методикою «Незавершених речень».

Для оформлення результатів **контент-аналізу** у дослідженні ми структуруємо якісні відповіді респондентів (їхні вербальні асоціації) у

кількісні показники. Це дозволить побачити «приховані» пласти стереотипів, які не завжди вловлюють цифрові тести.

У ході дослідження було проаналізовано 120 завершених речень за категоріями «Образ жінки-воїн» та «Роль чоловіка в тилу». Отримані дані згруповано за семантичними одиницями аналізу (табл. 3).

Таблиця 3.

Результати контент-аналізу вербальних асоціацій молоді (у %)

Категорія аналізу	Одиниця аналізу (ключові слова)	Частота згадувань (%)	Психологічна інтерпретація
Сприйняття жінки зі зброєю	«Захисниця», «Героїня», «Професіонал», «Сила»	72%	Домінування позитивного, суб'єктного образу; руйнація стереотипу «слабкої статі».
	«Вимушений крок», «Трагедія», «Небезпека»	18%	Сприйняття через призму гуманістичної тривоги, а не гендерної нерівності.
	«Не на своєму місці», «Тягар»	10%	Залишкові прояви патріархальних стереотипів (переважно у цивільній групі).
Сприйняття чоловіка у тилу	«Тил — це теж фронт», «Волонтер», «Економічна опора»	65%	Легітимізація немілітарних форм чоловічої участі; розширення поняття «захисник».
	«Відповідальність за родину», «Батько»	20%	Акцент на сімейних цінностях як на рівноцінному обов'язку.
	«Ухилянт», «Недостатньо чоловік»	15%	Тиск стереотипу «гегемонної маскулінності»

(обов'язковість зі зброєю).

Інтерпретація результатів.

Контент-аналіз виявив семантичний зсув у свідомості молоді:

1. Слово «жінка» в контексті війни асоціюється з активною дією (72%), а не з пасивним очікуванням. Це свідчить про успішну інтерналізацію нового гендерного стандарту.
2. Найбільша напруга спостерігається в категорії «чоловік у тилу». Хоча більшість (65%) приймає нові ролі, 15% негативних конотацій свідчать про збереження стигматизації чоловіків, які не виконують традиційну мілітарну роль. Таким чином якісний аналіз підтверджує, що для молоді «гендерний договір» змінюється: жінки отримують право на силу, проте чоловіки все ще перебувають під залишковим тиском вимоги бути виключно «воїнами», хоча цей стереотип також поступово розмивається.

2.3. Аналіз сприйняття жінки-військової та чоловіка у тилу: дихотомія схвалення та осуду.

Трансформація гендерних стереотипів під час війни відбувається нерівномірно для обох статей, що створює специфічне поле соціальних очікувань.

1. Сприйняття жінки-військової - від «екзотики» до «норми».
  - Соціальне схвалення. Проведене нами дослідження фіксує високий рівень легітимізації образу жінки-захисниці. Для сучасної молоді жінка в однострої асоціюється з суб'єктністю, професіоналізмом та патріотизмом. Схвалення базується на руйнації міфу про «природну слабкість».
  - Залишковий осуд/скепсис. Спостерігаємо осуд трансформувався з відкритої агресії у «приховану опіку» (доброзичливий сексизм). Часто він проявляється у сумнівах щодо здатності жінки витримувати фізичні

навантаження або у стереотипі, що жінка в армії — це «тимчасове явище» до народження дітей. Проте серед воюючої молоді цей показник є мінімальним.

2. Сприйняття чоловіка у тилу як тиск «мілітарного еталону».

- Криза схвалення: На відміну від жінок, чия роль розширилася, роль чоловіків у тилу часто сприймається через призму дефіцитарності. Суспільний стереотип «кожен чоловік — воїн» створює ситуацію, де цивільна діяльність (навіть волонтерство чи сплата податків) може сприйматися як «недостатня» для підтвердження маскулінності.
- Соціальний осуд (стигматизація). Спостерігаємо, що молоді чоловіки в тилу частіше стають об'єктами пасивного або активного осуду («ухилянт», «не чоловік»). Це породжує внутрішню напругу та відчуття провини, навіть якщо чоловік виконує критично важливу роботу в тилу.
- Позитивна трансформація. Спостерігаємо, що поступово у молодіжному середовищі формується схвалення ролі «чоловіка-опори», який бере на себе повний цикл турботи про сім'ю та побут. Це початок переходу від «гегемонної маскулінності» (сила) до «відповідальної маскулінності» (турбота).

Таким чином ми спостерігаємо «асиметрію схвалення»: суспільство легше приймає «маскулінізацію» жінки (її право бути сильною), ніж «фемінізацію» чоловіка (його право на вразливість або тилу роль). Для молоді подолання цього розриву є головним викликом у формуванні нової гендерної культури.

2.4. Вплив медіа та соцмереж на формування нових образів «героїчного» та «цивільного».

Варто зазначити, що соцмережі під час війни перетворилися з розважального контенту на потужне джерело візуальної легітимізації нових ролей. До таких легітимізованих ролей відносимо:

1. Візуалізація «Жінки-воїна» (Ефект рольової моделі). Спостерігаємо, що відбувається популяризація блогів реальних військовослужбовиць, що руйнує стереотип про «несумісність» жіночності та війни. Через естетизацію (фото в однострої з макіяжем або відео з передової) медіа транслюють образ «сильної професіоналки». Таким чином для молоді дівчини цей образ стає досяжним і престижним, що знімає психологічний бар'єр перед вступом до лав ЗСУ.
2. Героїзація «Цивільного спротиву». Також бачимо, що у сьогоденні медіа активно конструюють образ «героя тилу»: волонтера, енергетика, лікаря. Соцмережі повсякчас підсвічують, що мужність — це не лише зброя, а й відповідальність та витривалість. Вочевидь це частково компенсує «кризу маскулінності» у чоловіків, які не воюють, надаючи їхній діяльності високого соціального статусу через систему лайків та репостів.
3. Феномен «Мем-культури» виступає як інструмент деконструкції. Український мілітарний гумор у соцмережах часто висміює старі патріархальні стереотипи (наприклад, меми про «жінок, які краще за чоловіків керують дронами»). Через сміх відбувається знецінення архаїчних установок, що робить процес зміни цінностей менш болісним для молоді.
4. Ризики «Глянцевої війни». Хочемо зазначити, що існує небезпека створення надто ідеалізованих образів («парадний» вигляд у соцмережах), що може призводити до дисонансу у молоді при зіткненні з реальною брудною та важкою роботою на фронті чи в тилу. Сьогодні медіа та соцмережі виступають головним транслятором нових гендерних норм. Вони перетворюють індивідуальні випадки зміни ролей на загально визнаний соціальний стандарт, роблячи «героїчне» позагендерним, а «цивільне» — суспільно значущим.

Висновок до Розділу 2.

У розділі розглянуто емпіричне дослідження трансформації гендерних стереотипів сучасної молоді в умовах війни.

Застосовано описову статистику, якісні методи аналізу - контент-аналіз, обробка повідомлень у соцмережах та відповідей респондентів для пошуку ключових маркерів «героїчного» та «цивільного»; кейс-метод, аналіз реакцій молоді на конкретні дилеми. А також методи математико-статистичної обробки даних: t-критерій Стьюдента, кореляційний аналіз (Спірмена).

Діагностичний інструментарій складався із:

1. Опитувальник статевої ролі Сандри Бем (BSRI).
2. Методика «Діагностика реалізації гендерних стереотипів» (модифікована під умови війни).
3. Методика незавершених речень (проективна методика).
4. Метод кейс-стаді (Аналіз ситуацій).

На матеріалі отриманих результатів спостерігаємо домінування андрогінності. За результатами методики С. Бем, у понад 57% респондентів виявлено андрогінний тип гендерної ідентичності. Це підтверджує, що в екстремальних умовах молодь відмовляється від жорсткої полярності «маскулінність–фемінінність» на користь універсальних адаптивних рис (поєднання сили та емпатії).

Спостерігаємо також злам стереотипу «слабкої статі». Проведений нами контент-аналіз та метод незавершених речень продемонстрували високий рівень соціального схвалення жінок-військовослужбовиць (72% позитивних

асоціацій). Образ жінки змістився з об'єкта захисту («берегиня») до активного суб'єкта оборони («захисниця»).

Виявлено кризу та трансформацію маскулінності. Отримано статистично значущу напругу в сприйнятті ролі чоловіка у тилу. Хоча більшість молоді визнає цивільні форми участі (волонтерство, економіка) рівноцінними, 15% залишкова стигматизація свідчить про збереження тиску патріархального еталону «чоловіка-воїна».

Виявлено вплив воєнного досвіду. Саме кореляційний аналіз Спірмена довів те, що чим тривалішим є безпосередній контакт молоді з реаліями війни, тим нижчим є рівень їхніх гендерних упереджень. Досвід спільної боротьби виступає головним деструктором традиційних установок.

Результатами дослідження підтверджено основну гіпотезу — війна прискорила перехід молоді до егалітарної моделі стосунків, де особистісні компетенції та внесок у спільну безпеку є важливішими за біологічну стать. Здійснено також аналіз сприйняття жінки-військової та чоловіка у тилу в контексті дихотомії схвалення та осуду. Констатовано, що трансформація гендерних стереотипів під час війни відбувається нерівномірно для обох статей, що створює специфічне поле соціальних очікувань.

Досліджено вплив медіа та соцмереж на формування нових образів «героїчного» та «цивільного». Зазначено, що соцмережі під час війни перетворилися з розважального контенту на потужне джерело візуальної легітимізації нових ролей.

У наступному розділі ми переходимо до формування рекомендацій щодо подолання деструктивних стереотипів та створення тренінгу «Гендерна стійкість: від стереотипів до професійної взаємодії», які будуть формуватись на основі діагностичних даних, описаних у розділі 2.

РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ДЕСТРУКТИВНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Деструктивні стереотипи - це ті "ментальні фільтри", які часто заважають нам бачити реальність та будувати щирі стосунки. Метою розроблених нами рекомендацій є мінімізація соціальної напруги та сприяння адаптації молоді до нових соціальних ролей. У свою чергу адаптація до нових соціальних ролей є ключем до стабільності всього суспільства, а гнучкість мислення та взаємопідтримка зараз важливіші за суху теорію.

Окремим і надзвичайно важливим аспектом роботи практичного психолога є профілактика гендерної дискримінації. Вочевидь, що у сучасному професійному середовищі успіх залежить від компетентності, а не від приналежності до певної статі. Щоб мінімізувати соціальну напругу в цій сфері, ми маємо зосередитися, в першу чергу, на таких кроках:

1. **Повага до професіоналізму.** Оцінювати варто ідеї, аргументи та результати роботи колег незалежно від їхнього гендеру. Професійна етика — це фундамент нової соціальної ролі.
2. **Викорінення "скляних стель" у мисленні.** Необхідно відмовитися від упереджень про те, що існують суто "чоловічі" чи "жіночі" сфери діяльності або риси характеру (наприклад, лідерство чи емоційність).
3. **Культура мовлення.** Варто звертати увагу на те, як люди говорять між собою. А саме, необхідно уникати сексистських жартів або коментарів, які можуть знецінити досвід іншої людини. Слово — це первинний інструмент створення безпечного середовища.

4. **Рівні можливості для участі.** Під час командної роботи чи дискусій необхідно стежити, щоб кожна особистість мала рівне право голосу та можливість проявити ініціативу.

5. **Нульова толерантність до знецінення.** Важливо не лише самим не дискримінувати, а й не залишатися байдужими, якщо стаємо свідками несправедливого ставлення до інших».

3.1. Психокорекційна робота з молоддю для профілактики гендерної дискримінації.

Під час роботи з молоддю для профілактики гендерної дискримінації необхідне впровадження тренінгів «Гнучкої ідентичності». У процесі проведення тренінгу замість жорсткого поділу на «чоловіче/жіноче», фокусувати увагу на розвитку **андрогінних рис** (ситуативна рішучість та емпатія). Це допоможе дівчатам в армії та хлопцям у тилу почуватися психологічно комфортно.

Сьогодні вкрай важливою є також корекція феномену «провини вцілілого» та кризою маскулінності. Для чоловіків, які не мають бойового досвіду, важливо проводити групи підтримки, де зміщується акцент з «воїн — єдиний критерій чоловіка» на «відповідальне лідерство у тилу».

Також вкрай актуальним вектором психокорекційної допомоги є деконструкція ще одного соціального феномену - «доброзичливого сексизму». Тут необхідна робота з військовими підрозділами та трудовими колективами щодо сприйняття чоловіками жінки як повноцінного професіонала, а не «окраси колективу» чи «об'єкта опіки».

Велику роль у пропаганді та едукації сьогодні відводиться освітнім та медійним інституціям. Тому необхідна інтеграція гендерної чутливості в систему військової підготовки. На етапі навчання курсантів та мобілізованих варто вводити курси з гендерної рівності, що базуються на стандартах НАТО (професіоналізм понад стать).

Також важливим питанням сьогодні є медіа-гігієна та сторітелінг. Важлива є підтримка проєктів, що демонструють «нетипові»

ролі: чоловіка-батька в евакуації, жінку-командира, волонтера з інвалідністю. Це створює багатогранну картину суспільної норми.

Ще одним нагальним питанням є протидія стигматизації «цивільного». Соціальні кампанії мають підкреслювати єдність фронту і тилу, нівелюючи агресивні ярлики (на кшталт «ухилянт» до тих, хто виконує критичні цивільні функції). І тут психологам необхідно формувати, в першу чергу, у собі та й у роботі з клієнтами та у тренінговому просторі толерантну позицію до усіх частин суспільства та громадян держави. У цьому ж контексті вектор варт о сфокусувати на **підтримку сімейних моделей перехідного типу**.

Наприклад, таку толерантність варто інтегрувати у сімейну систему під час психологічного супрооду пар, де дружина воює, а чоловік веде побут. Важливо проводити едукації щодо ймовірного перерозподілу влади та обов'язків у сім'ї, щоб уникнути конфліктів після повернення до мирного життя тощо.

Резюмуючи, варто зазначити, що подолання стереотипів має відбуватися не через заперечення статі, а через легалізацію індивідуального вибору. Головним інструментом є перехід від оцінки «хто ти за статтю» до оцінки «що ти робиш для спільної стійкості».

Враховуючи вищезазначене та інтегруючи основні вектори у психокорекційну діяльність нами була розроблена програма тренінгу під назвою: «Гендерна стійкість: від стереотипів до професійної взаємодії».

Цільовою групою була вибрана студентська молодь, волонтери, молоді фахівці (віком 18–35 років). Мета тренінгу - деконструкція патріархальних упереджень та формування навичок егалітарної взаємодії в умовах війни.

Блок 1. «Криголам» та деконструкція міфів (1,5 год). До цього блоку увійшло дві вправи.

Вправа 1. «Гендерний аукціон». Учасникам пропонують «купити» якості (силу, емпатію, рішучість, турботу).

Мета: Показати, що в умовах війни ці якості є дефіцитними та необхідними для обох статей, незалежно від «цінників» стереотипів.

Дискусія «Скляні стіни війни»: Обговорення реальних кейсів (жінка-штурмовик та чоловік, що виховує дитину в евакуації).

Завдання: Знайти 5 переваг цих «нетипових» ролей для перемоги суспільства.

Блок 2. Робота з когнітивними схемами (2 год). Учасникам теж пропонувалось 2 вправи.

Вправа 1. «Ярлики та реальність»: Учасники пишуть на стікерах типові фрази-стереотипи («не жіноча справа», «чоловіки не плачуть»). Потім вони мають переформулювати їх у функціональні установки (наприклад: «важливий результат, а не стать виконавця»).

Техніка «Рефреймінг маскулінності/фемінінності»: Робота з образом «захисника». Розширення поняття: захисник — це той, хто забезпечує безпеку (зі зброєю, грошима, інформацією чи турботою).

Блок 3. Тренінг навичок егалітарної комунікації (2 год). До третього блоку увійшли рольова гра «Сімейний контракт 2.0», у якій учасникам пропонується моделювання ситуації, де один із партнерів іде на фронт.

Завдання гри: розподілити обов'язки не за статтю, а за ресурсами та навичками.

Вправа «Стоп-сексизм»: Відпрацювання асертивних відповідей на прояви дискримінації у професійному чи військовому середовищі (як реагувати на «доброзичливий сексизм»).

Блок 4. Рефлексія та «Маніфест рівності» (0,5 год). Це завершальний блок, у якому пропонується вправа «Мій новий погляд», де кожен учасник формулює одну зміну у своєму сприйнятті іншої статі, яка відбулася за час війни.

Очікувані результати тренінгу:

1. Зниження рівня соціальної дистанції між представниками різних гендерних груп.

2. Підвищення рівня психологічної андрогінності (готовність діяти за ситуацією, а не за шаблоном).
3. Формування культури поваги до особистих кордонів та професійних компетенцій.

3.2. Роль психологічної підтримки у прийнятті нових рольових моделей.

Психологічна підтримка в умовах війни виступає не лише як засіб терапії, а й як інструмент соціальної медіації, що допомагає особистості інтегрувати «нетиповий» досвід у свою структуру «Я».

Ключові вектори підтримки:

1. Легітимізація вразливості та сили.
  - а) для жінок-військових - допомога у прийнятті «права на силу» без втрати ідентичності. Психолог має працювати над подоланням внутрішнього конфлікту, коли жінка відчуває провину за «недостатню жіночність» через виконання бойових завдань;
  - б) для чоловіків у тилу - легітимізація права на емоційну втому та страх. Психологічна підтримка спрямована на деконструкцію міфу про «незламність», що дозволяє чоловікам звертатися за допомогою, не відчуваючи себе «слабкими».
2. Робота з «рольовою дифузією» у молодих сім'ях.

Коли традиційні ролі (чоловік — захисник, жінка — господарка) змінюються місцями - виникає напруга. Тоді психолог виступає фасилітатором, який допомагає парі домовитися про новий сімейний контракт, де критерієм успіху є не відповідність стереотипу, а взаємна підтримка та спільне виживання.
3. Подолання соціальної стигматизації (реінтеграція).

Психологічний супровід у цьому випадку має на меті готувати молодь до повернення у цивільне життя (або з евакуації). Важливо сформувати в

особистості внутрішній локус контролю, щоб оцінка оточуючих («ти ж жінка, навіщо воювала?», «ти ж чоловік, чому не на фронті?») не руйнувала самооцінку.

4. Формування культури «професіоналізм понад гендер».

У межах групової терапії та тренінгів важливо зміщувати фокус із гендерної приналежності на компетентність. Це допомагає молоді прийняти нову рольову модель «ефективного громадянина/громадянки», що є базовою для демократичного суспільства.

Отже, психологічна підтримка є «запобіжником» від ретрадиціоналізації та відкату до патріархальних догм після війни. Вона допомагає молоді не просто виконувати нові ролі, а усвідомлено приймати їх як частину своєї зрілої, гнучкої ідентичності.

Висновок до Розділу 3.

Аналіз стратегій подолання деструктивних стереотипів та ролі психологічного супроводу дозволяє зробити такі висновки:

1. **Необхідність системної психокорекції:** Подолання застарілих патріархальних установок потребує переходу від жорстких гендерних моделей до концепції «гнучкої ідентичності». Психологічна робота має бути спрямована на легітимізацію «права на силу» у жінок та «права на вразливість» у чоловіків, що знижує внутрішньоособистісну напругу.
2. **Пріоритет функціональності над гендером:** Ключовим напрямом освітньої та медійної політики має стати популяризація образу «ефективного громадянина/громадянки», де професіоналізм та внесок у спільну безпеку визначають соціальний статус особистості незалежно від її статі.
3. **Мінімізація соціальної стигматизації:** Психологічна підтримка чоловіків у тилу та жінок на фронті є критичним чинником профілактики кризи ідентичності. Робота з «провиною вцілілого» та деконструкція міфу про «обов'язкового воїна» дозволяють зберегти ментальне здоров'я молоді та сприяють їхній успішній соціальній адаптації.
4. **Підтримка нових сімейних моделей:** Важливою є фасилітація перерозподілу ролей у молодих сім'ях, де війна змінила звичний уклад. Психологічний супровід допомагає парам вибудувати егалітарний партнерський контракт, що базується на взаємодопомозі, а не на архаїчних гендерних обов'язках.

Констатовано, що впровадження запропонованих рекомендацій дозволить перетворити ситуативний злам стереотипів, спричинений війною,

на стійку цінність гендерної рівності, що є необхідною умовою для демократичного розвитку повоєнного українського суспільства.

ВИСНОВКИ

У ході теоретико-емпіричного дослідження проблеми трансформації гендерних стереотипів молоді в умовах війни було зроблено такі висновки. Теоретичний аналіз підтвердив, що війна виступає потужним деструктором традиційних соціальних конструктів. Класичне розуміння гендеру як жорсткої бінарної опозиції («захисник» vs «берегиня») в умовах екстремального стресу замінюється прагматичною моделлю функціональності, де пріоритетом є професійна компетентність та внесок у спільну безпеку, а не біологічна стать. Проаналізовано поняття гендерного стереотипу в класичній та сучасній психології. Визначено, що *гендерний стереотип визначається як стандартизоване, спрощене та емоційно забарвлене уявлення про соматичні, психічні характеристики та поведінкові моделі чоловіків і жінок.*

Розглянуто поняття гендерного стереотипу у класичному підході (когнітивізм та психоаналіз) та сучасному підході (соціальний конструктивізм). Зазначено, що стереотип — це не те, що людина має, а те, що вона *відтворює* у взаємодії. У теорії інтерсекційності сучасні дослідники наголошують, що стереотип залежить не лише від статі, а й від віку, цивільного чи військового статусу.

Виокремлено функції гендерних стереотипів у психології, до яких віднесено: когнітивну (спрощення та схематизація, захисну (збереження ідентичності та цінностей), адаптивну (соціалізація та орієнтація), регулятивну (контроль поведінки).

Описано механізми формування гендерної ідентичності в юнацькому віці в умовах соціальної нестабільності, до яких відносяться статева

типізація (соціальне наочіння), гендерна ідентифікація, експериментування з ролями та вплив референтної групи.

Досліджено вплив екстремальних умов (війни) на зміну когнітивних схем сприйняття статі. Зазначено, що в екстремальних умовах звичні соціальні структури руйнуються, що призводить до трансформації когнітивних схем — внутрішніх структур, які організують інформацію про світ. У мирний час когнітивна схема статі спирається на зовнішні атрибути та ритуальну поведінку. В умовах війни схема стає прагматичною.

Узагальнено, що до когнітивних схем у час війни відносять розмивання бінарних опозицій, феномен «вимушеної емансипації», ефект «героїзації» як фільтр сприйняття.

Результати емпіричного дослідження засвідчили наступне.

1. Емпіричне дослідження за методикою С. Бем виявило домінування андрогінного типу ідентичності (57,5%) серед сучасної молоді. Це свідчить про високу психологічну пластичність покоління, здатність поєднувати маскулінні (сила, рішучість) та фемінінні (емпатія, турбота) риси для ефективної адаптації до викликів воєнного стану.
2. Аналіз сприйняття нових ролей показав високий рівень соціальної легітимізації жінок-військовослужбовиць (72% позитивних асоціацій). Проте виявлено асиметрію схвалення: у той час як «маскулінізація» жінок сприймається як ознака прогресу та сили, чоловіки у тилу все ще зазнають тиску стереотипу «гегемонної маскуліності», що вимагає від них виключно мілітарної участі.
3. Кореляційний аналіз підтвердив гіпотезу про вплив реального досвіду: чим довше молода людина перебуває у зоні бойових дій або займається активним волонтерством, тим нижчим є рівень її гендерних упереджень. Війна «деавтоматизує» стереотипи, змушуючи мозок спиратися на фактичну ефективність особистості.

Розроблені рекомендації, представлені у третьому розділі, та авторський тренінг наголошують на необхідності впровадження тренінгів «Гнучкої ідентичності» та психологічного супроводу сімейних пар із нетрадиційним розподілом ролей. Головним вектором повоєнної реабілітації має стати підтримка егалітарних цінностей, що є запобіжником від ретрадиціоналізації суспільства.

Таким чином згідно отриманих результатів сучасна українська молодь демонструє перехід від патріархального до егалітарно-партнерського типу гендерної культури. Ця зміна не є випадковою, а виступає необхідним механізмом національної стійкості (resilience).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кісь О. Р. Жінки в ГУЛАГу: Вижити значить перемогти. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2020. 1992 с.
2. Мантула С. Трансформація гендерних стереотипів в Україні в умовах повномасштабної війни. *Психологічні науки: теорія і практика*. 2025. №2. С 148-165.
3. Гринчук О. І., Ханецька Т. І. Психологічні особливості гендерних стереотипів сучасної молоді. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 12. Психологічні науки. 2022. С 59-72.
4. Балалаєва О. Гендерний баланс у медіадискурсі воєнного стану: від «берегині» до «захисниці». *Вісник Львівського університету*. Серія журналістика. 2024. С.78-99.
5. Марценюк Т. О. Захисники і захисниці: гендерний аспект волонтерства та військової служби в Україні. К.: Тамара, 2023. 205 с.
6. Звіт Info Sapiens та ГО «Інсайт». Гендерні стереотипи та ролі очима молоді: вплив війни (2022-2023). К., 2023. 187 с.
7. Демченко К., Старченко А. Психологічна адаптація жінок-військовослужбовиць до бойових дій: подолання внутрішніх та зовнішніх стереотипів. // *Військова психологія*. 2025. 298 с.
8. Фройд, З. (2014). Психологія сексуальності (Збірка праць). Харків: Фоліо. 376 с.
9. Еріксон Е. Г. Ідентичність: юність і криза / пер. з англ. А. Д. Денисова. К.: Юніверс, 1998. 256 с.

- 10.Балинська О.М., Католик Г.В., Захарова О.В., Броневицька О.М. Особливості інтерв'ювання дітей різного віку, які стали свідками або зазнали сексуального насильства. Монографія. Львів. Растр -7. 2024. 240 с.
- 11.Католик Г., Біннебезель Й. Паліативно-хоспісна опіка: позамедичні багатовимірні аспекти за наук. редакцією Й. Біннебезеля, Г. Католик. Львів: Український Католицький Університет — Nowa Wies : Wydawnictwo Rolewski, 2018. 411 с.
- 12.Католик Г., Легка А. Психологія статі: навчальний посібник. Львів: ЛьВДУВС. 2024. 184 с.
- 13.Марценюк Т. Ставлення українського суспільства до рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у військовій сфері. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2024. С. 56-69
- 14.Стрельник О. Гендерна (не)рівність в умовах війни: виклики та можливості для змін. 2023. С. 169-183.
- 15.Butler, J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. — Routledge, 1990/2020. (Фундаментальна праця про перформативність гендеру).
- 16.Bem, S. L. *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. Yale University Press, 1993. (Теорія гендерних схем).
- 17.Connell, R. W. *Masculinities*. University of California Press, 2005/2021. (Теорія гегемонної маскулінності).
- 18.Enloe, C. *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*. University of California Press, 2000. (Дослідження мілітаризації жінок).
- 19.Eagly, A. H., & Wood, W. Social Role Theory. *Handbook of Theories of Social Psychology*. SAGE, 2012.
- 20.Stephan, R. Women and the War in Ukraine: From Victims to Agents of Change. *Journal of International Affairs*. 2024.

21. True, J. *The Political Economy of Violence against Women* Oxford University Press, 2020.
22. UN Women (ООН Жінки). *Rapid Gender Analysis of Ukraine*. 2022–2024.
23. NATO Standard AJP-3.4.1. *Military Contributions to Peace Support Operations (Gender Perspectives)*. 2021.
24. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. W. W. Norton & Company. 267
25. Sacks, J. M., & Levy, S. The Sentence Completion Test. In L. E. Abt & L. Bellak (Eds.), *Projective Psychology*. New York: Knopf. 1950

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Методика Сандри Бем (BSRI)

Складається з 60 тверджень (якостей), які людина оцінює за 7-бальною шкалою (від «ніколи або майже ніколи» до «завжди або майже завжди»).
Ось повний перелік якостей, розподілений за шкалами, як він зазвичай подається в адаптованих версіях:

1. Шкала маскулінності (20 якостей)

1. Вірить у себе
2. Вміє захистити свої погляди
3. Атлетичний (спортивний)
4. Незалежний
5. Владний
6. Сильна особистість
7. Аналітичний
8. Здатний до лідерства
9. Схильний до ризику
10. Швидко приймає рішення
11. Покладається тільки на себе
12. Наполегливий
13. Самовпевнений
14. Схильний вести за собою
15. Мужній
16. Має власну позицію
17. Агресивний

18. Діє як лідер
19. Індивідуаліст
20. Конкурентний (любить змагатися)
2. Шкала фемінінності (20 якостей)
  1. Поступливий
  2. Життєрадісний
  3. Сором'язливий
  4. Ласкавий
  5. Співчутливий
  6. Розуміє інших
  7. Здатний втішити
  8. Відданий
  9. Жіночний
  10. Тихо розмовляє
  11. Щедрий
  12. Чутливий до потреб інших
  13. Лагідний
  14. Схильний до флірту
  15. Довірливий
  16. Інфантильний
  17. Не любить грубих висловів
  18. Чуйний
  19. М'який
  20. Любить дітей
3. Нейтральна шкала (контрольна — 20 якостей)

Допомагає виявити щирість або схильність до соціально бажаних відповідей:

Допоміжний, совісний, неефективний, театральний, примхливий, щасливий, скритний, щирий, самовпевнений (у значенні conceit), звичайний,

адаптивний, надійний, ревнивий, правдивий, стриманий, вибагливий, тактовний, дружній, традиційний, маломовний.

Обробка результатів:

1. Обчислюється середній бал за шкалою Маскулінності (М).
2. Обчислюється середній бал за шкалою Фемінінності (Ф).
3. Визначається Індекс ІС (основний показник) за формулою:

$$IS = (Ф - М) \times 2,322$$

Інтерпретація:

- Якщо $IS < -2,025$, людина має виражену маскулінність.
- Якщо $IS > +2,025$, людина має виражену фемінінність.
- Якщо IS від -1 до $+1$, людина є андрогінною (гармонійне поєднання рис).
- Якщо IS від $-2,025$ до -1 , це схильність до маскулінності; від $+1$ до $+2,025$ — схильність до фемінінності.

Додаток 2.

Методика «Діагностика реалізації гендерних стереотипів» (модифікована під умови війни)

Зазначена методика є сучасною адаптацією класичних підходів (зокрема ідей С. Бем та опитувальників гендерних установок), переробленою під реалії воєнного стану. Вона спрямована на виявлення того, як війна впливає на традиційні уявлення про ролі чоловіка та жінки.

Структура та зміст цієї модифікованої методики:

1. Паспорт методики

- **Мета:** Визначити рівень прийняття або відхилення гендерних стереотипів в умовах стресу, загрози та зміни соціальних ролей через війну.
- **Об'єкт дослідження:** Уявлення про «мужність» (захисник) та «жіночність» (берегиня/волонтерка) у кризових ситуаціях.

2. Опитувальник (Блоки тверджень)

Респонденту пропонується оцінити твердження за шкалою від 1 (повністю не згоден) до 5 (повністю згоден).

Блок А: Традиційні стереотипи в умовах війни

1. **Обов'язок захищати країну зі зброєю в руках лежить виключно на чоловіках.**
2. **Жінка в умовах війни має насамперед дбати про безпеку дітей та побут.**
3. **Чоловік не має права виявляти страх або слабкість навіть під час обстрілів.**

Блок Б: Трансформація ролей (Модифікація)

4. Жінка-військовослужбовець виконує бойові завдання так само ефективно, як і чоловік.
5. Чоловік, який залишається в тилу для догляду за родиною, заслуговує на таку ж повагу, як і боєць.
6. Побутові проблеми (готування, прибирання) у воєнний час мають розподілятися порівну, незалежно від статі.

Блок В: Емоційна стійкість та стереотипи

7. Плач або емоційні зриви під час війни є прийнятними лише для жінок.
8. Бути «героєм» — це суто чоловіча риса характеру.

3. Ключ та інтерпретація результатів

Результати підраховуються за сумою балів:

- Високий бал (Патріархальний/Традиційний тип): Людина чітко розділяє ролі на «чоловічі» (фронт, сила) та «жіночі» (тил, емоції). Війна лише посилила ці переконання.
- Середній бал (Егалітарний/Гнучкий тип): Людина визнає, що війна нівелює гендерні відмінності; важливі особисті якості та внесок у перемогу, а не стать.
- Низький бал (Андрогінний/Трансформаційний тип): Повна відмова від стереотипів; переконання, що професійні та емоційні ролі під час війни є взаємозамінними.

Додаток 3.

Метод незавершених речень (Sentence Completion Test) — це одна з найпоширеніших проєктивних методик у психології.

Суть методики.

- **Мета:** Виявлення прихованих установок, страхів, конфліктів та ставлення особистості до різних сфер життя (сім'я, стать, майбутнє, керівництво тощо).
- **Принцип:** Респонденту дається початок речення (наприклад, *"Для мене чоловік — це..."*, *"Найбільше жінка боїться..."*), і він має закінчити його першою думкою, що спала на думку.
- **Гендерний аспект:** У контексті вашої теми (гендерні стереотипи) методика використовується для виявлення неусвідомлених упереджень. Оскільки це проєктивна техніка, людина менше контролює свої відповіді, ніж у звичайному опитувальнику, що дозволяє обійти "соціальну бажаність".

4. Приклади стимулів для гендерного дослідження:

1. "Більшість чоловіків вважають, що жінка..."
2. "Справжня жінка завжди повинна..."
3. "Коли чоловік плаче, це..."

Приклади відповідей для **Методу незавершених речень**, структуровані за типом гендерних установок (традиційні, егалітарні та специфічні для умов війни).

1. Блок: Роль чоловіка («Захисник / Воїн»)

- «Справжній чоловік під час війни...»

Традиційна: «...має бути на фронті зі зброєю в руках».

Егалітарна: «...допомагає там, де він найбільш ефективний (волонтерство, робота)».

Травматична/Стрессова: «...не має права показувати свій страх рідним».

- **«Коли я бачу чоловіка у цивільному одязі...»**

Стереотипна: «...я підсвідомо думаю, чому він не в пікселі».

Нейтральна: «...я розумію, що у кожного свій фронт і свої обставини».

2. Блок: Роль жінки («Берегиня / Активістка»)

- **«Жінка в умовах війни повинна насамперед...»**

Традиційна: «...забезпечити безпеку дітям і зберегти дім».

Трансформаційна: «...опанувати нові професії та підтримувати економіку».

Військова: «...мати право захищати країну нарівні з чоловіками».

- **«Найважче для жінки зараз — це...»**

Сімейна: «...чекати чоловіка з фронту в невідомості».

Соціальна: «...самотужки приймати рішення, які раніше приймали вдвох».

3. Блок: Емоції та вразливість (Подолання стереотипів)

- **«Коли чоловік плаче через втрату побратима...»**

Стереотипна: «...це виглядає незвично, чоловіки мають бути сильнішими».

Емпатична: «...це вияв його людяності та глибини болю, це нормально».

- **«Якщо жінка бере на себе роль командира...»**

Упереджена: «...їй буде важко здобути авторитет серед чоловіків».

Сучасна: «...це свідчить про її високий професіоналізм і силу духу».

4. Блок: Майбутнє та сім'я

- **«Після війни стосунки між чоловіками та жінками...»**

Оптимістична: «...стануть міцнішими, бо ми пройшли через пекло разом».

Кризова: «...зміняться, бо жінки стали більш незалежними, а чоловіки — травмованими».

- **«Виховуючи сина/доньку зараз, я вчу їх, що...»**

Патріотична: «...захист Батьківщини — це обов'язок кожного, незалежно від статі».

Гуманістична: «...найважливіше — залишатися людиною і підтримувати одне одного».

Додаток 4.

Інструкція для інтерпретації відповідей за методом кейс-стаді

Аналіз відповідей проводиться шляхом якісного контент-аналізу вербальних суджень респондентів. Кожна відповідь класифікується за трьома типами гендерних установок.

1. Критерії класифікації типів установок:

Егалітарний тип (Прогресивний):

- *Ознаки:* Пріоритет індивідуального вибору, професіоналізму та раціональності. Відсутність прив'язки до біологічної статі.
- *Ключові фрази:* «важлива ефективність», «кожен має бути на своєму місці», «це свідомий вибір дорослих людей», «стать не має значення в армії».

Транзитний тип (Суперечливий):

- *Ознаки:* Респондент погоджується з новими ролями, але висловлює тривогу або ставить умови. Наявність внутрішнього дисонансу.
- *Ключові фрази:* «це правильно, АЛЕ дитині потрібна мати», «жінка може бути командиром, якщо вона вдвічі сильніша за чоловіків», «хай волонтерить, якщо не може воювати по здоров'ю».

Патріархальний тип (Консервативний):

- *Ознаки:* Апеляція до «природного призначення», жорстке розділення сфер (війна — чоловіче, дім — жіноче). Осуд нетипової поведінки.
- *Ключові фрази:* «це не жіноча справа», «чоловік втрачає гідність у декреті», «армія — не місце для жінок», «справжній чоловік тільки зі зброєю».

Ключ до інтерпретації конкретних кейсів:

Кейс	Показник егалітарності	Показник патріархальності
«Реверсивні ролі»	Схвалення професійного внеску жінки; сприйняття чоловіка як відповідального батька.	Звинувачення жінки у «покинутій дитині»; сприйняття чоловіка як «слабкого».
«Командирський авторитет»	Вимога дисципліни та поваги до рангу; осуд непокори бійців.	Виправдання непокори бійців «природною психологією» чоловічого колективу.
«Цивільний вибір»	Визнання інтелектуальної праці як форми захисту; розширення поняття маскулінності.	Тісна прив'язка маскулінності до фізичної агресії та фронту (стигматизація).

3. Математична обробка (для розділу 2):

Кожній егалітарній відповіді присвоюється 2 бали, транзитній — 1 бал, патріархальній — 0 балів. Сумарний бал за всіма кейсами дозволяє визначити загальний індекс гендерної сензитивності респондента або групи.

Приклади кейсів дослідження:

1. Кейс «Реверсивні ролі»: «Молода пара має дворічну дитину. Дружина, яка є професійною медикинею, приймає рішення мобілізуватися до лав ЗСУ. Чоловік залишається в тилу, оформлює відпустку по догляду за дитиною та бере на себе весь побут».

Завдання для респондента: оцінити рішення кожного з партнерів та спрогнозувати реакцію їхнього оточення (батьків, друзів).

2. Кейс «Командирський авторитет»: «У бойовий підрозділ, що складається переважно з молодих чоловіків, призначають жінку-командира. Вона демонструє високий професіоналізм, але стикається з ігноруванням наказів з боку окремих бійців через її стать».

Завдання для респондента: запропонувати шлях розв'язання конфлікту та визначити, чи є стать релевантним фактором у цій ситуації.

3. Кейс «Цивільний вибір»: «Молодий чоловік займається високотехнологічним волонтерством (збірка дронів), що приносить фронту велику користь, але він постійно чує докори від знайомих, що «справжній чоловік має бути в окопі».

Завдання для респондента: визначити критерії «справжньої маскулінності» в цьому контексті.